

Мунтян Олександр Олександрович 

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри філології та перекладу
Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

КОГНІТИВНА ТА ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРИРОДА МЕТАФОР ІЗ ЗАПЕРЕЧНОЮ СЕМАНТИКОЮ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Метафора є одним із найпотужніших інструментів мовної творчості, що дозволяє через зіставлення понять із різних концептуальних сфер передавати складні ідеї, емоції та стани. У сучасній лінгвістиці метафори розглядаються не лише як стилістичний засіб, але й як когнітивний механізм, що відображає особливості мислення, світосприйняття та культурного досвіду носіїв мови [1]. Особливу увагу привертають метафори з імпліцитною заперечною семантикою, які опосередковано, без явного використання заперечних часток (таких як “не” чи “not”), виражають ідею втрати, браку, відхилення від норми чи емоційного дисбалансу [3]. Наприклад, англійське висловлення “a shadow of one’s former self” (тінь себе колишнього) передає втрату попередньої сили чи ідентичності, а українське “серце не на місці” вказує на стан неспокою чи втрати гармонії. Такі метафори є складними для розуміння, особливо в процесі вивчення іноземної мови, через їхню залежність від культурного контексту та імпліцитний характер заперечення.

Згідно з концептуальною теорією метафори, запропонованою Джорджем Лакоффом і Марком Джонсоном, метафори є відображенням ментальних зв’язків між концептуальними доменами джерела (source domain) і цілі (target domain) [2]. Метафори з імпліцитною заперечною семантикою вирізняються тим, що вони передають ідею відсутності певної якості, стану чи об’єкта через образи, які асоціюються з порожнечою, втратою чи відхиленням. Наприклад, англійське “a broken heart” (розбите серце) імпліцитно вказує на втрату емоційної цілісності, а українське “душа спорожніла” передає стан емоційної спустошеності. Когнітивно такі метафори спираються на концептуальну редукцію, спрощуючи складні абстрактні поняття до конкретних образів. Наприклад, у фразі “an empty shell” (порожня оболонка) англійська мова використовує образ порожньої мушлі, щоб передати втрату сутності чи значущості, тоді як українське “порожній горіх” має подібне значення, але ґрунтується на фольклорному образі, пов’язаному з сільським побутом. Ці

образи є культурно зумовленими, що відображає специфіку ментальності носіїв мови.

Порівняння метафор із заперечною семантикою в англійській та українській мовах виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності. В англійській мові такі метафори часто мають абстрактний характер і пов'язані з універсальними образами втрати чи порожнечі. Наприклад, висловлення “a fading star” (згасаюча зірка) передає втрату слави чи популярності, а “a hollow victory” (порожня перемога) вказує на незначущість досягнення. Інші приклади включають “a broken spirit” (зламаний дух), що означає втрату волі чи мотивації, або “a cold heart” (холодне серце), що виражає відсутність співчуття. В українській мові метафори з імпліцитною заперечною семантикою частіше апелюють до емоційних станів і природних образів, відображаючи тісний зв'язок із фольклором і традиційною культурою. Наприклад, “вітер у голові” передає відсутність розуму чи серйозності, “кам'яне серце” – брак тепла чи людяності, а “очі згасли” – втрату життєвої енергії. Ці образи часто мають емоційну основу та асоціюються з природними явищами чи побутовими реаліями, що робить їх ближчими до українського світосприйняття.

Культурна специфіка цих метафор зумовлює їхню різну частотність і контекст використання. В англійській мові метафори з заперечною семантикою поширені в літературі, публіцистиці та розмовному мовленні, особливо для опису індивідуальних станів чи моральних якостей. Наприклад, у художній літературі фраза “he was a shadow of his former self” може описувати персонажа, який утратив свою силу чи харизму через життєві обставини. В українській мові такі метафори є типовими для поезії, фольклору та розмовного мовлення, де вони відображають колективний досвід і емоційну чутливість [3]. Наприклад, у поезії Тараса Шевченка можна знайти образи на кшталт “душа спорожніла”, що передають глибокий емоційний занепад. У фольклорі поширені вислови на кшталт “серце не на місці”, які використовуються для опису тривоги чи неспокою. Ці відмінності підкреслюють важливість культурного контексту для розуміння метафор, особливо в міжкультурній комунікації.

Вивчення метафор із імпліцитною заперечною семантикою становить значні труднощі для студентів, які вивчають англійську чи українську мову як іноземну. По-перше, культурна специфіка образів може бути незрозумілою. Наприклад, українське “вітер у голові” може викликати труднощі в англомовних студентів, оскільки в англійській мові аналогічний образ (“an

empty head” чи “a scattered mind”) має інше стилістичне забарвлення. По-друге, імпліцитність заперечення ускладнює декодування значення, оскільки студенти можуть сприймати метафору буквально. Наприклад, “a hollow victory” може бути сприйнята як “порожня” в фізичному сенсі, якщо не пояснити її семантику. По-третє, інтерференція рідної мови призводить до неправильного перенесення образів. Наприклад, азербайджанські студенти, для яких метафори часто пов’язані з конкретними побутовими образами, можуть сприймати “кам’яне серце” як буквально затвердіння, а не емоційну холодність.

Для подолання цих труднощів пропонується низка лінгводидактичних стратегій. Контекстуальний підхід передбачає вивчення метафор у реальних текстах – літературних творах, статтях чи діалогах. Наприклад, аналіз фрази “a broken heart” у контексті роману Джейн Остін допомагає студентам зрозуміти її емоційне значення. Порівняльний аналіз метафор в англійській та українській мовах сприяє виявленню спільного й відмінного. Наприклад, зіставлення “a cold heart” і “кам’яне серце” показує, що обидва образи передають відсутність співчуття, але через різні асоціації (холод – із фізичним відчуттям, камінь – із твердістю). Когнітивний підхід передбачає пояснення концептуальних доменів метафор: для “серце не на місці” можна роз’яснити, що “серце” є доменом емоцій, а “не на місці” – втрата гармонії. Культурно-орієнтоване навчання включає ознайомлення з культурними асоціаціями, наприклад, пояснення фольклорного походження “порожній горіх” у контексті українського сільського побуту. Практичні вправи, такі як переклад метафор, створення аналогічних висловлювань чи аналіз текстів, допомагають студентам глибше засвоїти їхнє значення. Наприклад, завдання перекласти “вітер у голові” англійською (можливі варіанти: “an empty head” або “a scattered mind”) з поясненням культурного контексту сприяє кращому розумінню.

У міжкультурній комунікації метафори з імпліцитною заперечною семантикою можуть створювати бар’єри через культурну асиметрію. Наприклад, англійське “a hollow victory” може бути незрозумілим для носіїв української мови, які не асоціюють “порожнечу” з перемогою, а українське “серце не на місці” може сприйматися буквально без знання його метафоричної природи. Для уникнення непорозумінь рекомендується використовувати пояснення чи парафрази, уникати складних метафор у формальному спілкуванні та попередньо вивчати культурні асоціації цільової мови. Наприклад, замість “a hollow victory” можна сказати “a victory that feels

empty”, щоб зробити значення доступнішим.

Отже, метафори з імпліцитною заперечною семантикою є важливим елементом англійської та української мов, що відображають когнітивні й культурні особливості мислення їхніх носіїв. В англійській мові вони тяжіють до абстрактних образів втрати чи порожнечі, тоді як в українській – до емоційних і природних образів, зумовлених фольклорними традиціями. З когнітивної перспективи ці метафори спираються на концептуальні домени втрати, порожнечі чи відхилення, що вимагає від реципієнта додаткових зусиль для декодування. У лінгводидактичному аспекті їхнє вивчення ускладнене культурною специфікою та імпліцитністю, але використання контекстуального, порівняльного, когнітивного та культурно-орієнтованого підходів значно полегшує засвоєння. У міжкультурній комунікації важливо враховувати культурні відмінності, щоб уникнути комунікативних невдач. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз таких метафор в інших мовах, а також на розробку детальних лінгводидактичних програм для їх вивчення в полікультурних групах.

Список використаних джерел:

1. Kravchenko, N., Prokopchuk, M., Muntian, O., Zvereva, M., & Kozachuk, A. (2024). Visual metaphor analysis: a relevance theory approach. *Amazonia Investiga*, 13(80), 233 – 241.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 242.
3. Myroslava Bahan, Zoia Valiukh & Oleksandr Muntian (2020) Metaphors with Implicit Negation in Modern English and Ukrainian: Cognitive and Linguodidactic Aspects. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on the English Language in Ukrainian Context*, November 2020, 50 – 67